

Prvé roky normalizácie

Soňa Fiorovantiová

Úvod

V tejto práci by sme chceli priblížiť prvé roky normalizácie, ako sa prejavil vstup okupačných vojsk na živote krajiny, aké zmeny na mocenských pozíciách spôsobil. Takisto sa budeme zameriavať na celkový charakter politiky najmä v období rokov 1968-1972, aké kroky politikov ovplyvnili budúci osud našej krajiny. Chceme analyzovať, aké zmeny sa udiali v postoji občanov ku daniu v krajine a taktiež ku problematickému vzťahu Čechov a Slovákov, a aký mal štát vzťah k svojim občanom ale aj ku okolitému svetu. Strastiplné osudy československých občanov počas tohto obdobia opisuje najmä kniha kolektívu autorov Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989 z roku 2001.

V tejto práci sme využili aj historicko- neutrálne zdroje ako sú publikácie Hansa Reinnera a Iva Samsona Dejiny Česko- Slovenska po roku 1945 z roku 1993 a Jana Rychlíka Česi a Slováci ve 20 století z roku 1998, ktoré detailne a s mnohými súvislosťami popisujú vtedajšie dianie v krajine . Pri tejto práci nám pomohli aj zbierky kolektívov autorov najmä politológov a historikov, ktoré vydal Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied v roku 2002. Tieto zbierky nám poskytli pohľady mnohých osobností na bývalý režim , ich politologické, psychologické, ekonomické i právne analýzy, preto aj v našej práci sme sa snažili podať komplexný pohľad na toto obdobie.

Prvé roky normalizácie. Zmluva o pobyte vojsk

Prvé týždne po augustovej intervencii nevyzerala situácia pre Dubčeka a jeho stúpencov v okupovanom Československu až tak zle. Priame politické následky vojenského obsadenia krajiny sa obmedzili len na zákaz politických klubov, na určitú kontrolu masovokomunikačných prostriedkov, na malé zmeny na čele vládnej a straníckej špičky a takisto na to, že mimoriadny XIV. zjazd KSČ bol vyhlásený za neplatný. Zmeny vo vedení však nepriniesli oslabenie progresistov, naopak posilnenie reformistických pozícií. To vyvolalo skorú reakciu Kremľa. Článok v moskovskej Pravde z 31. augusta 1968, v ktorom sa tvrdilo, že potrebné sa vysporiadať so 40 000 kontrarevolucionármi v Československu, naznačoval, že Sovieti majú inú predstavu o normalizáciu ako Alexander Dubček. *„Normalizácia znamená, v prvom rade, úplné odhalenie a odsúdenie podvratnej činnosti pravicových, antisocialistických síl, elimináciu ich vplyvu na časť obyvateľstva, hlavne na mládež, zásadní posilnenie vedúcej úlohy komunistickej strany pri riešení štátnych záležitostí v oblasti oznamovacích prostriedkov a ideológie, v celom živote krajiny“¹.*

6.septembra 1968 prišiel do Prahy zvláštny vyslanec Kremľa Kuznecov, ktorého poldruha mesačná misia, mala zistiť, ktorí československí politici sú ochotní akceptovať sovietsku predstavu normalizácie a do akej miery by mohli byť prospešní pre zámery Kremľa. Teraz mali Sovieti lepšie postavenie ako pred augustom, čo vyplývalo samozrejme z prítomnosti ich vojsk v Československu.

¹ Pravda /moskovská/ zo 6.9.1968

Dubčekovi proreformne orientovaní politici znamenali pre Sovietov veľmi málo a to sa ukázalo najmä počas návštevy československej delegácie – Dubček, Černík, Husák – v Moskve na začiatku októbra. Dubček sľúbil nielen „*posilniť stranu a štátne orgány ľuďmi, ktorí pevne stoja na pozíciách marxizmu-leninizmu*“², čiže tými, ktorí, boli vo vlastnej krajine považovaní za zradcov, ale musel akceptovať i dohodu o pobyte vojsk na území Československa, čo znamenalo stratu nádeje, že okupačné jednotky opustia Československo čo najskôr.

Zmluva o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk bola podpísaná v Prahe 16. októbra 1968 predsedami strán vlád oboch krajín – Alexej Kosygin a Oldřich Černík. V zmluve sa však bližšie nedefinovalo slovo „dočasný“, a tak sa „dočasný“ pobyt vojsk rovnal ich trvalému pobytu. Sovietske jednotky s 60000- 70000 mužmi tak zostali na území Československa až do zmien, ktoré sa začali rokom 1989. Černík pri podpisovaní zmluvy konštatoval, že zmluva je krokom posilňujúcim obranyschopnosť Československa a všetkých socialistických štátov proti rastúcim revanšistickým snahám západonemeckého militarizmu. Táto zmluva o pobyte vojsk síce formálne stanovila, že sovietske jednotky nebudú ovplyvňovať vnútorné československé záležitosti, ale ich samotná prítomnosť predstavovala hrubé porušenie medzinárodného práva. Pre Sovietsky zväz však znamenala posilnenie jeho mocenských pozícií, a istotu, že žiadna zo socialistických krajín československý pokus o demokratizáciu vývoja v krajine nezopakuje.

Československí občania boli veľmi sklamaní vývojom v krajine a politickými ústupkami pražskej politiky voči Kremľu. Politici s progresívnou minulosťou začali používať iný jazyk, než na aký boli ľudia zvyknutí. Ich najväčšou starosťou už nebola kontinuita reformy a pojanuárovej politiky, ale „antisocialistické, liberálne a anarchistické sily“ v krajine, popritom samozrejme „obnovenie poriadku a pokoja“³. Politické hodnoty sa začali rapídne meniť. Tí, ktorí obraňovali reformy boli považovaní za nezodpovedných jedincov, zatiaľ čo skutoční politickí násilníci dostali voľné pole pôsobnosti.

Vplyv Alexandra Dubčeka a jeho stúpencov bol definitívne zlomený na plenárnom zasadnutí Ústredného výboru KSČ v novembri 1968, ktorý oslabil moc reformistov zriadením Výkonného výboru Predsedníctva strany a Byra ÚV KSČ pre riadenie straníckej práce v českých krajinách, ktoré boli obsadené prevažne realistami. Smrkovský a Dubček tak boli vo Výkonnom výbore vydaní na milosť a nemilosť realistom a Dubček sa musel spoliehať na podporu Husáka a Štrougala, ktorí neboli práve jeho politickými spojencami. Akékoľvek pokračovanie reforiem neprichádzalo do úvahy. Dubček sa pokúšal z akčného programu strany zachrániť to, čo sa ešte dalo. Počas týchto udalostí sa v Československu objavovalo veľké množstvo tých, ktorí prejavovali prekvapujúcu ohybnosť. S rovnakým úsilím, akým sa predtým zasadzovali za reformy, sa prispôbili zmeneným podmienkam a prestúpili do Husákovho „realistického“ tábora.

Pád Smrkovského a Dubčeka

Alexander Dubček zastával neutrálnu pozíciu, pretože sa snažil zabrániť politickej polarizácii. V záujme Kremľa obetoval aj Smrkovského, čo prinieslo vážnu krízu. Konflikt okolo Smrkovského sa začal v decembri 1968, keď Husák v mene KSČ začal presadzovať, aby sa predsedom Národného zhromaždenia stal Slovák, preto tým by boli všetky štyri najvyššie funkcie v štáte obsadené rovnakým počtom Čechov a Slovákov.

² Rudé právo z 5.10.1968

³ Husákov prejav k ľudovým miliciám v Bratislave, in: Rudé právo zo 14. 11. 1968

Dovtedy bol Slovákom v najvyššej funkcii len Dubček ako prvý tajomník strany. Akokoľvek Husák tvrdil, že to nejde o vytlačenie reformistu Smrkovského z politiky, každý hneď pochopil, že mu ide práve o to. Jeho ťah takisto zasial rozbroje medzi reformne orientovaných Čechov a Slovákov. „zápas o to, aby tribún ľudu Jozef Smrkovský ostal v pozícii, ktorú zastával v priebehu československej jari, zachvátil široké vrstvy obyvateľstva. Podľa oficiálnych odhadov sa za Smrkovského postavili 4 milióny ľudí“⁴. Avšak napriek prúdu delegácií, ktoré smerovali do Prahy a požadovali zotrvanie Smrkovského, napriek záplave rezolúcií, petícií a iniciatíve médií bol tento boj márný.

„Husák a súdruh Sádovský prehlásili, že odídu z výkonného výboru, ak slovenská požiadavka nebude splnená a pre prípad, že by kampaň za Smrkovského v českých krajinách pokračovala, hrozili začatím protikampane na Slovensku“⁵. Kremel’ preto poskytol Husákovi nevyhnutnú podporu – poslal do Prahy dôležitú delegáciu, čím sa Smrkovský dostal pod obrovský tlak aby rezignoval. Veľkú aktivitu voči nemu vyvíjala najmä skupina okolo Biľaka a Koldera, ktorá pripravila o Smrkovskom brožúru pod názvom „Politik dvoch tvári“, ktorá bola distribuovaná po celej republike.

Tento tlak prinútil Smrkovského rezignovať, čo nakoniec urobil v televíznom a rozhlasovom prejave 5. januára 1969. Psychologický efekt jeho odstránenia bol taký silný, že sa stal symbolom proti nafúknutým normalizačným požiadavkám. Sprievodným javom vtedajšieho sklamanie verejnosti boli samovraždy študentov. Začalo to sebaupálením 21 ročného študenta Jána Palacha, ktorý zanechal list na rozlúčku, ktorým pripomínal občanom ich postoj v auguste 1968 a požadoval verejnú podporu pre dve konkrétne požiadavky: „Zákaz rozširovania Správ a zrušenie cenzúry“⁶. Deň, keď sa konal jeho pohreb sa stal v Československu dňom národného smútku. České dejiny tak získali nového mučenika. Po Palachovej smrti nasledovalo sebaupálenie študenta Jana Zajaca, no ani tieto udalosti nijak nezlepšili postavenie Dubčeka.

Ďalšou vlnu nepokojov spôsobilo víťazstvo Československa na majstrovstvách sveta v ľadovom hokeji v Stokholme nad Sovietskym zväzom. Na krátky čas prevzal šport na seba úlohy politiky a nahradil ju tam, kde zlyhala. Obyvateľstvo sa tak dočkalo aspoň nejakého „náhradného víťazstva nad okupačnou mocou“⁷ a podľa toho sa tiež správalo. Víťazná atmosféra vyústila do protisovietskych demonštrácií. Boli ničené symboly okupantov, ich budovy, zástavy a pod. Na to Kremel’ veľmi rázne zareagoval. Dôverné rozhovory Sovietov s Husákom a Štrougalom, paktovanie týchto dvoch so Svobodom a inými politikmi, dokázali v apríli 1969 to, čo sa v auguste 1968 nepodarilo polmiliónovej armáde: zvrhnutie Alexandra Dubčeka.

Nástup Husáka k moci

Husák bol jednou z prominentných obetí stalinizmu, preto mu v období československej jari boli pripisované reformné ciele, bez ohľadu na to, že v skutočnosti len málokto vedel niečo o hĺbke jeho reformného presvedčenia. Reformisti dúfali, že sa mu podarí zachrániť niečo z reforiem a Husák v tomto smere nešetril sľubmi, aby si zabezpečil ich podporu. Preto z reformného bloku nevznikla opozícia, proti novému zloženiu stranického predsedníctva. Napriek tomu došlo k úplnému zvráteniu reformného kurzu a v priebehu dvoch troch mesiacov bola znormalizovaná tlač, rozhlas i televízia. Dubček však bol ako člen

⁴ Smrkovského pamäti in: Listy /Rím/ V, 2 /1975/, s.25

⁵ Smrkovský, cit.práca, s.25

⁶ Kusin, Vladimír, V., From Dubček to Charter 1977.

⁷ Hájek, Jiří, Begegnungen..., Freiburg im Breisgau 1987, s. 205

predsedníctva ÚV KSČ a ako predseda Federálneho zhromaždenia /do októbra 1969/ z časti zodpovedný za tento vývoj. Podpísanie „výnimočných zákonov“ z augusta 1969 vytvorilo „legálnu bázu pre masové čistky a perzekúcie v nasledujúcich mesiacoch a rokoch“⁸.

Nástup Gustáva Husáka do funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ v apríli 1969 bolo prezentované ako víťazstvo zdravého marxisticko-leninského jadra strany. Strane sa podarilo prekonať krízu a zachrániť socializmus.

Špecifické postavenie, ktoré výrazne ovplyvňovalo celkovú klímu v krajine, zaujalo Slovensko. Reformný proces tu bol motivovaný inými hľadiskami než v českých krajinách. Súviselo to s nerovnoprávnym postavením Slovenska v rámci ČSSR a s tým súvisiacia požiadavka federalizácie. Demokratizačný proces v roku 1968 nedosiahol takú intenzitu ako v českých krajinách. Husákovi sa však pomocou nacionalistických argumentov podarilo upokojiť situáciu na Slovensku. Husáková politika bola pozorne sledovaná sovietskou špičkou, ktorej sa zdala situácia na Slovensku priaznivejšie pre politické zmeny. Slovensko sa tak podľa predstáv Kremľa malo stať garanciou návratu Československa do socialistického tábora. V Husákovom konaní sa však prejavoval ešte jeden aspekt – „potreba spoločenského uznania a úcty spojenej s určitým mesiášstvom“⁹. Nebol fanatik, ale väčšinu ľudí chcel priviesť k rozumu, presvedčiť o svojej pravde, pre ktorú si stanovil ako východisko marxizmus-leninizmus. Chápal sa tak trochu ako osvietený diktátor. Husákovu chápanie normalizácie sa líšilo od koncepcie Biľaka. Husák chcel voliť skôr umiernené postupy a taktiky, ale k presadeniu svojich cieľov neváhal použiť akékoľvek prostriedky. Sovieti sami využívali Biľaka a ostatných dogmatikov ako nátlakový prostriedok na Husáka. Husák sa tak stal zajatcom vlastných ambícií. Svoje politické prežitie musel odkázať do rúk Sovietov.

Septembrové zasadnutie ÚV KSČ v roku 1969 bolo len formálnym epilógom československej reformy. Dubčekovo vedenie bolo odsúdené za neschopnosť čeliť útokom proti leninskej koncepcii socializmu a obvinené, že umožnilo pravici vyvinúť sa na antisocialistickú platformu a zahájiť prípravu kontrarevolučného prevratu. Vstup vojsk označil Husák ako nutný a v záujme československého ľudu. Husák však popieral, že sa československá spoločnosť vrátila pred august 1968. Kládol mimoriadny dôraz na zachytenie nedostatkov predaugustového vývoja.

V decembri 1970 odhlasovalo plénum ÚV KSČ dokument, na ktorý Moskva dlho čakala: „Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. Zjazde KSČ. „*Distribúcia Poučení, ktoré vyšlo nákladom niekoľkých miliónov, prebiehala aj za hranicami Československa*“¹⁰. Akčný program bol označený za revizionistický, situácia v krajine za kontrarevolučnú, Dubček, Černík, Smrkovský boli označení za zradcov, zatiaľ čo Svoboda, Husák a Biľak boli za svoj postoj v augustových dňoch vychvaľovaní. Dokument však obsahoval aj pasáž československej žiadosti o pomoc, ktorá spočiatku spôsobovala Husákovi i ostatným realitom vážne problémy. Biľak a jeho stúpenci sa ním snažili podkopať pozície šéfa strany a odstrániť ho. Pustili do obehu list z augusta 1968, v ktorom okolo 40 československých politikov žiadalo Sovietsky zväz o internacionálnu pomoc, ale chýbali tu mená Husák, Svoboda a Štrougal, „aby každý vedel, kto bojoval za záchranu socializmu v najťažších chvíľach“¹¹. No napriek tomu sa Husákovi podarilo celú záležitosť utuľtať samozrejme s náležitou podporou Kremľa. Moskva nechcela rozdrobovať čerstvo znormalizované spojenca, preto sa Brežnev rozhodol pre československý duumvirát, „s poctami a chválospevmi pre Husáka a s Biľakom ako mužom, ktorý bude pritvrdzovať jeho politiku.“¹² Inými slovami, Husák ukázal, že môže byť pre Moskvu užitočný, ale

⁸ Rudé právo z 23.8.1969

⁹ Madry, J., Sovětská okupace, s.80

¹⁰ Rudé právo zo 14.1.1971

¹¹ Hejzar, Z., Reformkommunismus, Kolín n. Rýnom 1976, s.361

¹² Kusin, V., From Dubček to Charter 1977, Edinburgh 1978, s.142

stopercentnú záruku, že odteraz bude Československo sledovať tú istú politiku ako Sovietsky zväz, poskytovala len osobnosť Vasila Biľaka. Táto situácia bola v celom sovietskom bloku bezprecedentná. V nijakej inej krajine východnej Európy nebola pozícia druhého muža straníckej hierarchie v 70. a 80. Rokoch taká nedoknuteľná a jeho vplyv na politiku tak všadeprítomný.

Zjazd, ktorý sa konal koncom mája 1971 v Prahe Leonid Brežnev označil ako „zjazd víťazov nad nepriateľmi socializmu“. ¹³ Hostami zjazdu bol výkvet brežnevskej Európy a šéfovia komunistických strán Poľska, Maďarska, NDR a Bulharska, ktorí dali svoje dodatočné požehnanie straníckym čistkám a akceptovali Poučenie ako základný podklad pre prácu celej strany. Zjazd znamenal jasné víťazstvo Kremľa i osobné víťazstvo Gustáva Husáka.

Vzťahy Čechov a Slovákov počas normalizácie

Vzťah Čechov a Slovákov, ktorý sa ukázal ako najkomplikovanejší problém spoločného štátu, prehlásilo Husákov vedenie uzákonením československej federácie v roku 1968 ako definitívne vyriešený. Oba národy mali vlastné parlamenty so zákonodarnými právomocami a takisto mali spoločný zákonodarný zbor- Federálne zhromaždenie. Napriek tomu ani jeden z týchto zákonodarných orgánov de facto nerozhodoval, pretože o všetkých záležitostiach predovšetkým rozhodovalo predsedníctvo ÚV KSČ v Prahe. V českom prostredí vznikla už počas normalizácie predstava, že sedemdesiate a osemdesiate roky boli akousi „vládou Slovákov“ v Československu, a že si v uvedenom období Slovensko ekonomicky pomohlo na úkor českých krajín. „Normalizační Slováci“ mali vo federálnej vláde skutočne silné pozície. Z celkového počtu jej členov, tvorili Slováci menej ako polovicu ale viac ako tretinu. Títo ministri však svojim aparátom nereprezentovali nejakú slovenskú politiku, pretože v skutočnosti, ako sme už spomínali, neboli nositeľmi politiky vôbec. Podiel Slovákov v straníckych grémiách bol zhruba rovnaký ako vo federálnej vláde. Česká väčšina tak pokojne mohla prehlasovať slovenskú menšinu. Zo štvorice slovenských členov predsedníctva ÚV mali v skutočnosti politický vplyv len Husák a Biľak. Posilňovanie slovenskej štátnosti by podľa Moskvy mohlo viesť k destabilizácii systému v Československu. To určite nebolo v záujme Husáka, lebo by to mohlo znamenať ohrozenie jeho moci. Nemožno vylúčiť, že Husák bol ovplyvnený aj prostredím v ktorom pracoval a to bolo prevažne české a dôsledkom toho bolo, že Slováci prestali Husáka, slovenských členov federálnej vlády a predsedníctva považovať za Slovákov v zmysle reprezentantov slovenských záujmov. No nemožno ani povedať, žeby normalizačná politika bola protislovenská.

Aj keď normalizovaná federácia nespĺnila predstavy Slovákov o Slovensku a naďalej sa rozhodovalo predovšetkým v Prahe, samotný fakt existencie Slovenskej republiky pôsobil na utváranie slovenskej štátnosti. Na úrovni republík v personálnych otázkach nemožno hovoriť o preferovaní Čechov či Slovákov. Môžeme povedať, že správa v Slovenskej republike bola čisto slovenská, v Českej republike čisto česká. No obsadzovanie federálnych úradov bolo zložitejšie, pretože sídlili v Prahe, čo bolo pre Čechov samozrejme výhodnejšie. Tu malo byť zastúpenie Slovákov primerané- čo znamenalo zhruba tretinové zastúpenie, zodpovedajúce počtu obyvateľov oboch republík. No ani to nevyriešilo slovenskú otázku, pretože slovenskí federálni úradníci mali logicky oveľa bližšie ku svojim českým kolegom, než ku Slovákom doma.

Ďalší aspekt rozporov medzi Čechmi a Slovákami bol ekonomický. Z rozpočtu federácie boli dotované rozpočty oboch republík, pričom presuny v prospech Slovenska boli účtovne

¹³ Rudé právo z 25.5.1971

výrazne vyššie. Väčšina českého obyvateľstva to vnímala tak, že na Slovensko sa presúvajú finančné zdroje z českých krajín a takýmto spôsobom české krajiny na Slovensko doplácajú. Na Slovensku však prevažoval názor, že federálny rozpočet odčerpáva zo Slovenska neúmerne vysoké dane a odvody, a dotáciami sa časť finančných prostriedkov len vracia do slovenského rozpočtu, pričom Slovensko je znevýhodnené celoštátnou cenovou politikou. Je samozrejmé, že daňový výnos hornatom a menej zaľudnenom Slovensku bol nižší, ale treba si uvedomiť, že obraty zo zisku rady priemyselných odvetví na Slovensku plynuli priamo do federálneho rozpočtu, odkiaľ sa potom logicky vracali späť do rozpočtov republík, teda aj na Slovensko. Z daní vybraných na Slovensku sa taktiež financovali mnohé stavby v Čechách. Napriek tomu populárna požiadavka „každý za svoje“ by však viedla finančnému a daňovému dualizmu a tým aj k rozpadu Československa.

Postoj občanov

Starší ľudia porovnávali dusivú atmosféru počas 70 rokov s atmosférou okliešteného československého štátu po Mníchovskej dohode. Ale dokonca i vtedy existovala nádej, pretože prezident Beneš a takmer celé vedenie prvej republiky sa nachádzali v zahraničí a nepoľavovali v boji za slobodu a národnú suverenitu.

Situácia na Slovensku sa od situácie v českých krajinách určitým spôsobom líšila. Predstava obrody spoločnosti bola na Slovensku celkom iná ako v českom prostredí, vzhľadom na veľmi krátku tradíciu slovenskej národnej svujbytnosti. Normalizácia na Slovensku bola takisto spätá nielen s neostalínistickým režimom, ale aj s čiastočným naplnením slovenských národných ambícií. V Prahe zaujímali koniec koncov dve najmocnejšie pozície komunisti zo Slovenska.

Situácia na Slovensku sa vyvíjala inak aj vzhľadom na náboženskú otázku. Slovenskí komunisti boli za Husákovho režimu postihovaní miernejšie, ale o to bola tvrďšia perzekúcia rímskokatolíckej cirkvi. Častým javom na Slovensku bolo byť členom znormalizovanej KSČ a súčasne dobrým katolíkom.

Napriek určitým rozdielom v oboch republikách počiatkový entuziazmus a spoločenská angažovanosť typická pre československú jar, vystriedala politická pasivita a apatia. Nasledoval hromadný útek do privátnej sféry, svojho zamestnania a záujmov. Husákov režim posilňoval túto depolitizáciu spoločnosti dvoma spôsobmi. Na jednej strane represiami, ktorými stíhal každý opozičný prejav, zatýkaním opozičných politikov, politickými súdnymi procesmi a na druhej strane zvýšením životnej úrovne. To bol vynikajúci spôsob ako predísť prejavom nespokojnosti medzi obyvateľstvom. Odpoveďou obyvateľstva bol spomínaný útek do súkromného života a dvojitý morálny štandard- „jeden, ktorý platil pre okolitý svet a jeden, ktorý bol určený pre užší okruh ľudí“¹⁴. Česi a Slováci sa tak prispôbili systému, ktorý si sami nezvolili, ale v ktorom boli odsúdení žiť.

Čistky

„*Myšlienka masových previerok v KSČ, v štátnom i hospodárskom aparáte a v spoločenských organizáciách, sa rodila postupne po nástupe nového stranického vedenia v apríli 1969.*“¹⁵ Za účelom realizácie tejto čistky sa zriadilo 70 217 previerkových komisií s celkovým počtom 235 270 členov. Členmi týchto komisií sa stali tí, ktorí patrili už v období

¹⁴ Šimečka, M., *Obnovenie poriadku*, Bratislava 1990

¹⁵ Štefánský, Michal, in: *Invázia, okupácia a jej dôsledky*, in: *Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967-1970. Zborník štúdií III.*, Bratislava 1992, s.175

československej jari ku „zdravému jadrú strany“, inými slovami tí, ktorí v čase československej jari mali námietky proti reformách. Veľká časť členov strany nečakala na výsledok týchto previerok a odišli na protest zo strany. V porovnaní so stavom členskej základne sa tak počet členov KSČ celkovo znížil o 473 731 ľudí. Odchod zo strany bol často sprevádzaný stratou zamestnania alebo iným druhom občianskej perzekúcie. Na pokoji však neboli ponechaní ani aktívni nestranníci. Zamestnanci škôl, podnikov, či ústavov boli nútení vyplňať rôzne dotazníky. Zvlášť kruto boli postihnutí pracovníci v masovokomunikačných prostriedkoch. V samotnom pražskom rozhlase bolo prepustených okolo 1500 pracovníkov. Celkovo v Československu stratilo zamestnanie asi 2000 novinárov. Tieto čistky mali drastickejšiu podobu v českých krajinách ako na Slovensku. V celej ČSSR bolo zbavených miesta asi 800 profesorov a bolo prepustených okolo 1200 vedeckých pracovníkov z Československej akadémie vied. Obzvlášť razantne bolo vysporiadané so spisovateľmi, s touto najvplyvnejšou skupinou reformistických intelektuálov. Všetci títo nepohodlní občania nedostali možnosť získať nejaké slušne platené zamestnanie zodpovedajúce ich kvalifikácii. Boli nútení prijať akúkoľvek prácu zväčša manuálneho charakteru. Pretože išlo spravidla najaktívnejších a najschopnejších ľudí, dôsledky boli pre Slovensko jednoducho katastrofálne.

Bolo zrejmé, že komunistickým ideálom neverila ani väčšina členov KSČ. Režim nepožadoval aby občania ideálom uverili, ale stačilo aby s programom vyjadrovali pasívny a občas verbálny súhlas, alebo aby proti nemu verejne nevystupovali. Štátna bezpečnosť aktívne podporovala kľčovitú snahu režimu o utlmenie akejkoľvek opozičnej aktivity a potlačenie nesúhlasu s postupom vládnej moci.

Pre veľa nových členov, prijatých po masových čistkách, bola stranícka legitimácia len akousi vstupenkou potrebnou na výkon povolania. Úspešná kariéra v československej spoločnosti bola totiž podmienená členstvom v KSČ. Menej schopným stranícka legitimácia dokonca umožňovala kompenzovať nedostatočné schopnosti a potrebnú kvalifikáciu.

Normalizačný režim si už pred čistkami vytvoril predstavu ako by mal vyzeráť komunistický funkcionár a riadiaci pracovník. Bolo požadovaný aby bol uvedomelým marxistom-leninistom, odborne vzdelaný, nezištný a vhodné by bolo keby pochádzal z robotníckej rodiny. Tieto požiadavky boli prehnané hlavne požiadavka čestnosti, preto KSČ musela nakoniec zo svojich požiadaviek zľaviť.

Záver

Uvedený systém mohol fungovať len vtedy, keď bol izolovaný od okolitého sveta, resp. od tých krajín, ktoré mali akýkoľvek odlišný systém. Napriek tomu, že oficiálne komunistický systém propagoval internacionalizmus a priateľstvo medzi národmi, prax bola úplne opačná. Režim mal pochopiteľne úzke styky predovšetkým so Sovietskym zväzom, inak však kontakty s cudzinou boli obmedzené na kontakty inštitúcií pod štátnou kontrolou. Neoficiálne styky neboli podporované a vo vzťahu k nekomunistickým krajinám boli priamo znemožňované. Od jesene 1969 sa cestovanie na Západ stalo pre československých občanov priam nemožným. Pre cudzincov z kapitalistického sveta boli zavedené okrem vízových opatrení aj ďalšie reštriktívne opatrenia. Slobodná výmena informácií bola taktiež znemožňovaná, čo v praxi znamenalo zákaz dovozu akýchkoľvek kníh, časopisov, filmov pokiaľ obsahovali informácie v rozpore s marxisticko-leninskou ideológiou. Režim takisto nemal záujem ani o kontakty s ostatnými socialistickými krajinami, pokiaľ sa tam politické a hospodárske pomery akokoľvek odlišovali od tých v Československu. Preto bolo napríklad obmedzované cestovanie do Juhoslávie, a neskôršie i do Maďarska a Poľska. Internacionalizmus v podaní komunistického vedenia neznamenal priateľstvo medzi ľuďmi rôznych národov, ale priateľstvo príslušníkov vládnučích komunistických elít.

Československí občania sa snažili často uniknúť z pút komunistickej diktatúry a v 70. a 80. rokoch využívali na emigráciu v prevažnej väčšine legálne spôsoby. Po povolení československých orgánov odchádzali na zájazdy a služobné cesty, z ktorých sa už nevrátili. Získať povolenie na odchod bolo sťažené získavaním predpísaných dokladov a formalít. Aj po dodržaní všetkých formalít mohlo cestu do kapitalistickej cudziny zmariť anonymné udanie, ktorého obsahom bolo len jednoduché konštatovanie, že menovaná osoba chce emigrovať, adresované štátnym a bezpečnostným úradom.

Použitá literatúra

Kol. autorov: Slovensko a režim normalizácie, ÚPV SAV, Bratislava 2002

Kol. autorov: Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1949 I, II. Vydavateľstvo Ministerstva vnútra, Prešov 2001

Kol. autorov: Československá spoločnosť v období normalizácie. VEDA, Bratislava 2003

Reiner, H., Samson, I.: Dejiny Česko- Slovenska po roku 1945. Slovak Academic Press, Bratislava 1993

Rychlík, J.: Česi a Slováci ve 20 století: Česko- slovenské vzťahy 1945-1992. Academic Electronic Press, Bratislava 1998 a Ústav T.G. Masaryka, Praha 1998